

ترور در بهارستان

پژوهشی نو دربارهٔ اندیشه، زندگی و ترور واعظ قزوینی
و روزنامهٔ نصیحت
با انضمام اشعار او

پژوهش و تألیف:
مهدی نورمحمدی

سرشناسه	: نورمحمدی، مهدی، ۱۳۵۱ -
عنوان و نام پدیدآور	: ترور در بهارستان: پژوهشی نو درباره اندیشه، زندگی و ترور واعظ قزوینی و روزنامه نصیحت به انضمام اشعار او/ پژوهش و تالیف مهدی نورمحمدی.
مشخصات نشر	: تهران: نامک، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۳۶۸ ص، مصور.
شابک	: 978-600-6721-52-1
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: چاپ دوم، نمایه.
عنوان دیگر	: پژوهشی نو درباره اندیشه، زندگی و ترور واعظ قزوینی و روزنامه نصیحت به انضمام اشعار او.
موضوع	: واعظ، یحیی، ۱۲۶۴ - ۱۳۰۴.
موضوع	: نصیحت (روزنامه)
موضوع	: روحانیت -- ایران -- فعالیت‌های سیاسی
موضوع	: شعر فارسی -- قرن ۱۳ق.
رده بندی کنگره	: DSR ۱۴۵۳ ن ۲ و ۱۳۹۴
رده بندی دیویی	: ۹۵۵/۰۷۵۰۹۲
شماره شناسه ملی	: ۳۹۴۴۹۴۸

تهران: بهارستان

پژوهشی نو درباره اندیشه، زندگی و ترور واعظ قزوینی

و روزنامه نصیحت به انضمام اشعار او

مهدی نورمحمدی

چاپ دوم با تجدید نظر و اضافات: ۱۳۹۴

(چاپ اول نشر نامک)

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

طرح جلد: ستاره نیکوئی‌ها

صفحه‌آرایی: سیده سودابه احمدی

خوشنویسی جلد: علیرضا محبی

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۷۲۱-۵۲-۱

ناشر: نامک - تلفن ۶۶۴۱۷۶۳۶

مرکز پخش: پارسه ۶۶۴۷۷۴۰۵ - ۶۶۴۷۷۴۰۶

این اثر با حمایت سرکار خانم شیدا نوروزیان به چاپ رسیده است.

فهرست مطالب

مقدمه.....	۹
فصل ۱- زندگی و ترور واعظ.....	۱۷
زندگی واعظ خزویی در یک نگاه.....	۱۹
سال‌شمار وقایع تاریخی از تولد تا کشته شدن واعظ.....	۲۱
زندگی‌نامه واعظ.....	۲۹
آخرین دقایق زندگی واعظ به روایت میرزا حسین خیاط.....	۳۸
معمای قتل واعظ.....	۴۸
روایات معتقدین فرضیه اول.....	۴۸
روزنامه حبیل‌المتین.....	۴۹
عین‌السلطنه.....	۵۰
ملا عباس کیوان قزوینی.....	۵۲
ملک‌الشعراى بهار.....	۵۶
حسین مکی.....	۹۰
عبدالله مستوفی.....	۹۴
بهاء‌الدین بازارگاد.....	۹۵
چکیده فرضیه اول.....	۱۰۲
نقد فرضیه اول.....	۱۰۴
نوشته‌های معتقدین فرضیه دوم.....	۱۰۹
عارف قزوینی.....	۱۱۰
مجله ستاره سرخ.....	۱۱۳
یحیی دولت‌آبادی.....	۱۱۸
ابوالقاسم مجابی؟.....	۱۲۲
سید محمدعلی گلریز.....	۱۲۹
سید ضیاءالدین الموتی.....	۱۳۲

۱۳۵.....	اردشیر آوانسیان.....
۱۳۷.....	عبدالصمد کامبخش.....
۱۴۰.....	علی اکبر قاضی زاده.....
۱۴۸.....	چکیده فرضیه دوم.....
۱۴۸.....	بحثی تفصیلی.....
۱۴۹.....	نوشتن مقالات تند و انتقادی علیه نظامیان.....
۱۵۰.....	نوشتن مقالات تند و انتقادی علیه فنوداليسم.....
۱۵۳.....	نوشتن مقالات تند و انتقادی علیه سياست انگليس در ايران.....
۱۵۴.....	نوشتن مقالات تند و انتقادی علیه خرافات و روحانيت قشری.....
۱۵۸.....	تلگراف شکر برخی از روحانيون قزوین به مقامات مملکتی.....
۱۵۹.....	نامه شکر شيخ العراقين به فاطمی وزير معارف.....
۱۶۰.....	پاسخ وزير معارف به نامه شکر شيخ العراقين.....
۱۶۶.....	عضويت در حزب کمونيست و ترويج آن از طريق روزنامه نصيحت و خطابه و منبر.....
۱۶۷.....	پاسخ به یک پرسش.....
۱۶۸.....	نوشتن مقالات انتقادی علیه سياست امام رضا خان و مخالفت با سلطنت او.....
۱۷۷.....	مقاله آثار فنا - علائم مرگ [۱].....
۱۷۹.....	مقاله آثار فنا - علائم مرگ [۲].....
۱۸۱.....	مقاله انتخابات ششم، صف آرايی ارتجاع.....
۱۸۳.....	توقيف نصيحت به دستور مستقيم رضا خان.....
۱۸۴.....	پرسش رئيس دفتر رضا خان از وزير معارف درباره علت توقيف روزنامه نصيحت.....
۱۸۴.....	پاسخ وزير معارف به نامه رئيس دفتر رضا خان.....
۱۸۵.....	سندی دیگر در اثبات توقيف نصيحت به خاطر انتقاد از سياست امام رضا خان.....
۱۸۵.....	رابطه علت توقيف روزنامه نصيحت با قتل واعظ.....
۱۸۶.....	اطلاعات اسماعيل کيوانی.....
۱۹۰.....	جمع بندی و نتیجه گیری نهایی.....
۱۹۲.....	چند سند دیگر درباره توقيف روزنامه نصيحت.....
۱۹۲.....	دستور وزير فرهنگ به معاون خود در خصوص توقيف روزنامه نصيحت.....
۱۹۲.....	دستور معاون وزير فرهنگ به رئيس اداره معارف قزوین درباره توقيف روزنامه نصيحت.....
۱۹۲.....	نامه رئيس اداره معارف قزوین به وزير معارف، پس از توقيف روزنامه نصيحت.....
۱۹۳.....	برگزاری مجلس سالگرد واعظ در قزوین.....
۱۹۳.....	بازماندگان واعظ.....

فصل ۲ - سیری در روزنامه نصیحت	۲۰۱
مشخصات روزنامه نصیحت	۲۰۳
مشخصات سال اول	۲۰۳
مشخصات سال دوم	۲۰۷
قیمت روزنامه نصیحت	۲۰۹
قطع روزنامه نصیحت	۲۰۹
مکان روزنامه نصیحت	۲۰۹
شعار روزنامه نصیحت	۲۱۰
مندرجات روزنامه نصیحت	۲۱۰
پاورقی‌های روزنامه نصیحت	۲۱۱
پاورقی میرزا حسین خیاط	۲۱۱
پاورقی حاج شیخ اسدالله مفتی	۲۱۲
نوشته‌های اقتصادی مارکس	۲۱۴
نمونه‌ای از واردات اداری به نصیحت	۲۱۴
نمونه‌هایی از اخبار شهری در نصیحت	۲۱۶
انفصال عباسقلی خان امیرتومان از حکومت قزوین	۲۱۶
ورود فرخی یزدی به تهران	۲۱۹
ورود شیخ ابراهیم زنجانی به قزوین	۲۱۹
مجلس روضه اصناف به مناسبت ایام محرم	۲۲۱
اظهار نگرانی طبقات مختلف قزوین	۲۲۱
تلگراف رضا خان به علمای قزوین	۲۲۱
ورود سید حسن تقی‌زاده به قزوین	۲۲۲
ورود فرخی یزدی به قزوین به قصد رفتن به اروپا	۲۲۲
انصراف فرخی یزدی از رفتن به اروپا	۲۲۲
ورود ملا عباس کیوان قزوینی از اصفهان به قزوین	۲۲۲
اظهار نظر سید حسن مدرس درباره نمایندگان قزوین	۲۲۳
تلگراف سلیمان میرزا به واعظ درباره فوت مساوات و نوشته واعظ	۲۲۳
برگزاری مجلس ترحیم برای مساوات و نطق واعظ	۲۲۴
انتخاب علامه قزوینی به سمت نمایندگی ایران	۲۲۵
تصحیح پیشوند نام علامه قزوینی	۲۲۵
ورود سید حسن مدرس و خروج او از قزوین	۲۲۵

۲۲۶.....	نمونه‌هایی از اخبار معارف در نصیحت.....
۲۲۶.....	امتحانات مدارس قزوین و نوشته‌ واعظ در این خصوص.....
۲۲۶.....	تلگراف هیئت نظارت بر معارف قزوین به رضا خان و خواستن کمک مالی.....
۲۲۷.....	تلگراف رضا خان به هیئت نظارت بر معارف قزوین.....
۲۲۷.....	اعلان مدیر مدرسه فرهنگ درباره ثبت نام و پذیرش شاگرد در سال جدید.....
۲۲۷.....	برگزاری مجلس جشن به مناسبت تأسیس مدرسه پهلوی.....
۲۲۹.....	برگزاری مجلس جشن به مناسبت پایان سال تحصیلی مدارس قزوین.....
۲۲۹.....	استعفای سید مجتبی بزآز از عضویت در هیئت نظارت بر معارف قزوین.....
۲۳۱.....	سه نمونه اعلان چاپ شده در نصیحت.....
۲۳۱.....	اعلان تعلیم یک هفته‌ای نصیحت به مناسبت ایام محرم.....
۲۳۱.....	اعلان سه هفته‌های قمه‌زن و نوشته‌ واعظ در این خصوص.....
۲۳۲.....	برگزاری مجلس جشن در کنسولگری روس در قزوین.....
۲۳۲.....	ثبت احوال در نصیحت.....
۲۳۳.....	اسناد ثبت احوال در نصیحت.....
۲۳۳.....	اعلان انتخاب نام خانوادگی فردوسی، صالحی و وکوی.....
۲۳۴.....	اعلان انتخاب نام خانوادگی یزدانی، مراد و افضل.....
۲۳۵.....	اعلان انتخاب نام خانوادگی خلعتبری، خیابانی و سیاقی و منشی‌زاده.....
۲۳۶.....	هشدار نصیحت به کسانی که نام خانوادگی برای خود انتخاب نکرده بودند.....
۲۳۶.....	اعلان انتخاب نام خانوادگی نایی، عزیزی، مافی و.....
۲۳۷.....	اعلان انتخاب نام خانوادگی کیوانی از سوی واعظ.....
۲۳۷.....	اعلان انتخاب نام خانوادگی وارسته، بیابانی، نوید و نبوی.....
۲۳۸.....	اعلان انتخاب نام خانوادگی مایل و سعیدی.....
۲۳۸.....	مقاله واعظ درباره تشویق مردم برای انتخاب نام خانوادگی.....
۲۳۹.....	اعلان انتخاب نام خانوادگی کارآگاه.....
۲۴۰.....	اعلان مأمور سجل احوال و نوشته‌ واعظ در این خصوص.....
۲۴۰.....	اعلان انتخاب نام خانوادگی گلریز.....
۲۴۱.....	انجمن‌ها و مجامع در نصیحت.....
۲۴۱.....	کلوپ ادبی لاله‌زار.....
۲۴۱.....	انجمن پرورش.....
۲۴۲.....	اجرای نمایش‌های تاریخی و اخلاقی.....
۲۴۳.....	تأسیس مدرسه دوشیزگان پرورش.....

تأسیس باشگاه فوتبال.....	۲۴۳
انتشار روزنامه.....	۲۴۵
نامه مرتضی فرهودی به وزیر معارف جهت دریافت مجوز نصیحت.....	۲۴۶
گواهی نظمیه مبنی بر نداشتن سوء سابقه مرتضی فرهودی.....	۲۴۶
گواهی دادسرای قزوین مبنی بر نداشتن سوء سابقه مرتضی فرهودی.....	۲۴۶
ترویج کمونیزم.....	۲۵۰
نگاهی به زندگی برخی از اعضای انجمن پرورش.....	۲۵۵
اسناد انجمن پرورش در روزنامه نصیحت.....	۲۷۳
اعلان تأسیس انجمن پرورش و نوشته واعظ در این خصوص.....	۲۷۳
اعلان اجرای نمایش شرف قول در سالن لاله زار.....	۲۷۴
نوشته واعظ درباره نمایش شرف قول.....	۲۷۴
تشکر انجمن پرورش از هیئت امانه قزوین.....	۲۷۴
اعلان اجرای نمایش نادر شاه افشار توسط انجمن پرورش.....	۲۷۵
استقبال اهالی قزوین از نمایش نادر شاه.....	۲۷۵
اعلان تشکیل باشگاه فوتبال انجمن پرورش.....	۲۷۵
اعلان اجرای نمایش شجاع الدوله به نفع تأسیس مدرسه پهلوی.....	۲۷۶
اعلان انجمن پرورش درباره تأسیس مدرسه پرورش.....	۲۷۶
اعلان استعفای عده‌ای از اعضای انجمن پرورش.....	۲۷۷
اعلان اجرای نمایش شجاع الدوله در سالن لاله زار.....	۲۷۸
اعلان پذیرش رایگان دانش آموز در مدرسه پرورش.....	۲۷۸
اعلان تأسیس مدرسه دوشیزگان پرورش.....	۲۷۸
اعلان اجرای نمایش از طرف انجمن پرورش.....	۲۷۸
اعلان اجرای نمایش دزدان ایران به نفع مؤسسات معارفی پرورش.....	۲۷۹
جامعه کوشش - جامعه فعال.....	۲۷۹
اتحادیه بینش.....	۲۷۹
کلوپ فوتبال اتحاد.....	۲۸۰
کتابخانه و قرائت خانه در نصیحت.....	۲۸۱
قرائت خانه حمدالله مستوفی.....	۲۸۱
اعلان افتتاح قرائت خانه حمدالله مستوفی.....	۲۸۱
آگهی اجرای نمایش در سالن لاله زار.....	۲۸۱
اعلان باز بودن و قابل استفاده بودن قرائت خانه حمدالله مستوفی برای عموم.....	۲۸۲

۲۸۲.....	قرائت‌خانه آزادی خواهان.....
۲۸۲.....	اعلان تشکیل قرائت‌خانه انجمن آزادی خواهان.....
۲۸۲.....	اعلان قابل استفاده بودن قرائت‌خانه آزادی خواهان برای عموم.....
۲۸۳.....	جشن افتتاح قرائت‌خانه آزادی خواهان و نطق واعظ در این مراسم.....
۲۸۳.....	اهدای کتاب به قرائت‌خانه آزادی خواهان توسط منتظم الملک.....
۲۸۳.....	اعلان کتابخانه آزادی خواهان درباره کرایه دادن کتاب.....
۲۸۴.....	قرائت‌خانه کارگران.....
۲۸۴.....	قرائت‌خانه رعد.....
۲۸۴.....	جشن تأسیس قرائت‌خانه رعد.....
۲۸۵.....	اعلان باز و قابل استفاده بودن قرائت‌خانه رعد برای عموم.....
۲۸۵.....	فرمانداران و رؤسای ادارات در نصیحت.....
۲۸۶.....	آئینه گذشتگان - عبرت آیندگان.....
۲۸۶.....	احصائیه حکام تین - بی ثبوت در تاریخ.....
۲۸۹.....	آئینه گذشتگان - عبرت آیندگان؛ احصائیه مأمورین مالیه قزوین.....
۲۹۲.....	آئینه گذشتگان - عبرت آیندگان؛ احصائیه مأمورین عدلیه از اول انقلاب ایران تا امروز.....
۲۹۴.....	آئینه گذشتگان - عبرت آیندگان؛ احصائیه رؤسای نظمیه قزوین.....
۲۹۷.....	یک مطلب انتقادی به صورت سؤال و جواب - به قلم واعظ.....
۲۹۹.....	نصیحت و میرزاده عشقی.....
۳۰۲.....	نصیحت و قتل ماژور ایمبری.....
۳۰۵.....	تلگراف آزادی خواهان قزوین به مجلس.....
۳۰۶.....	تلگراف اصناف قزوین به رئیس الوزرا و روزنامه ناهید در دست ایمبری.....
۳۰۶.....	ورود جنازه ماژور ایمبری به قزوین.....
۳۰۸.....	نصیحت و عارف قزوینی.....
۳۰۹.....	ورود عارف به قزوین به قصد مسافرت آذربایجان.....
۳۱۰.....	استقبال پرشور و باشکوه آذربایجانیان از عارف.....
۳۱۰.....	حمله قلمی واعظ به روزنامه ملانصرالدین به خاطر توهین به عارف.....
۳۱۱.....	ورود عارف به قزوین پس از هشت ماه اقامت در تبریز.....
۳۲۳.....	فصل ۳ - اشعار واعظ.....
۳۵۱.....	منابع.....
۳۵۵.....	فهرست اعلام.....

مقدمه

حمد و ستایش بر خداوند متعال و سلام بر پیامبر گرامی اسلام و خاندان پاکش باد. میرزا یحیی کیوانی معروف به واعظ قزوینی و میرزا یحیی واعظ، از چهره‌های برجسته شعر، ادب، آموزش و پرورش، روزنامه‌نگاری و سیاست است. او از طبقات محروم جامعه برخاست و از همان ابتدای عمر با سختی‌ها و ناملایمات زندگی آشنا شد. عضویت، فعالیت و رهبری در حزب دموکرات قزوین، نخستین تجربه وی در عرصه فعالیت‌های سیاسی بود.

او که در ابتدا با حزب دموکرات در پیوند بود، تجسم آمال و آرزوهای اجتماعی خود را در گرایش به حزب (اجتماعیون (سوسیالیست) دید و سرانجام به عضویت حزب کمونیست در آمد. با وجود این گرایش‌های چپ‌گرایانه، این روحانی و روحانی‌زاده آرمانگرا همچنان به باورهای مذهب و کسوت روحانیت پای‌بند و وفادار ماند. زندگی واعظ قزوینی از ابعاد مختلف قابل تعمق و بررسی است. واعظ به مطبوعات و معارف قزوین خدمات مهمی کرد. ارزش وی در روزنامه‌نگاری انتقادی و جرأت و تهور در بیان حقایق باعث شد روزنامه او بیشتر از سایر روزنامه‌ها در قزوین و حومه آن، خواننده داشته باشد. روزنامه نصیحت را باید از اکان اربعه روزنامه‌نگاری در قزوین دانست که به نوبه خود، نقش مهمی در بیداری نامتلفا کرد. سه روزنامه دیگر به ترتیب تاریخ نشر عبارتند از: روزنامه هدایت، روزنامه قزوین و روزنامه رعد. واعظ قزوینی پس از جهانگیر خان صوراسرافیل (مدیر روزنامه صور اسرافیل)، سلطان‌العلمای خراسانی (مدیر روزنامه روح‌القدس) و میرزاده عشقی (مدیر روزنامه قرن بیستم)، چهارمین روزنامه‌نگاری است که جان خود را در راه بیداری و آگاهی جامعه فدا کرده است.

علاوه بر این، واعظ در عرصه معارف و تعلیم و تربیت نیز منشأ خدمات ارزشمندی در قزوین بود. تدریس و نظامت در مدرسه امید و مدیریت و تدریس در مدرسه فرهنگ، از اقدامات اساسی و مؤثر او در بسط معارف به شمار می‌رود. وی با دلسوزی و پشتکار فراوان، مدرسه فرهنگ را رونق داد و مردم را به فراگیری علوم در مدارس

جدید تشویق کرد. مدرسه فرهنگ را شادروان سید محمدعلی گلریز از ارکان اربعه فرهنگ نوین در قزوین محسوب کرده است. سه مدرسه دیگر بر حسب تاریخ تأسیس عبارتند از: مدرسه امید، مدرسه اسلامیة و مدرسه دوشیزگان.

وی نه تنها در قزوین، بلکه در حومه قزوین نیز اقدامات مهمی برای ترویج معارف انجام داد. «او در ساخت یک باب مدرسه ۴ کلاسه در روستای زوارک الموت همکاری داشت. مدیریت این مدرسه بر عهده شیخ حسین کیانی قزوینی بود.»^۱

واعظ که خود برخاسته از طبقات محروم جامعه بود، همواره در رفع تبعیض در بین دانش‌آموزان می‌کوشید. نقل خاطره زیر، تأیید کننده این مدعا است. اسماعیل کیوانی برادرزاده واعظ در این خصوص می‌گوید: «شیخ محمدحسین کیوانی، شوهر خواهر واعظ که از معلمان مدرسه فرهنگ بود، خیلی خوب درس می‌داد. به همین خاطر، روزی پدر یکی از حاصلین، اسکناسی را در پاکت گذاشته و به عنوان تشکر به او تقدیم می‌کند. شیخ محمدحسین ماجرا را برای واعظ تعریف می‌کند. واعظ به او می‌گوید این کار باعث رواج تبعیض در مدرسه می‌شود، پول را برگردان، من سعی می‌کنم حقوق تو را افزایش دهم.»

گسترش معارف در سراسر مملکت - اصلاح اقتصاد، رونق تجارت، کشیده شدن راه آهن سراسری در ایران و تقسیم زمین بین کث‌ورزان، از آرزوهای اجتماعی واعظ قزوینی بود. برای پی بردن به مرام و مسلک واعظ و آنچه که برای رسیدن به آن تلاش می‌کرد، به نوشته‌های او رجوع می‌کنیم. برای نمونه، در مقاله «تبریک عید»، آرمان‌های اجتماعی خود را چنین منعکس کرده است:

تبریک عید

«دوستان نزدیک من می‌دانند که چندین سال است عید ندارم و جشن نوروز را خود که می‌دانم بهترین یادگار ایران باستان است، به قدر سزا و شأن او احترام نکردم. البته هموطنان گرامی من هم می‌دانند که با این آلام روحی و علل جسمی و با این امواج

۱. قیام مسلحانه دهقانان الموت، ص ۱۶.

۲. نقل شفاهی اسماعیل کیوانی برادرزاده واعظ برای نگارنده در سال ۱۳۸۳ و او به نقل از شیخ محمدحسین کیوانی.

هموم و غموم که هر ساعت به کشتی قلب ما ریخته و در دریای فقر و ذلت و جهل و مسکنت غوطه‌وریم، عید و جشنی در ما مناسبت ندارد. واقعاً خیلی فکر کودکانه و نظر سطحی و مغز بی‌اطلاع و بی‌خبری می‌خواهد که در این زندگی پُرمرارت، عید تصور کرده و در میان خرمن خرمن اندوه و توده توده حُزن و غم جشن بگیرد.

آن عصری که پدران ما نوروز را روز نوی زندگی می‌دانستند، از ناصیه آن‌ها آثار اسارت و حقارت پیدا نبود، آن‌ها دست فقر و پریشانی نزد بیگانگان دراز نمی‌کردند، آن‌ها در کثافات اخلاقی غلت نمی‌زدند، آن‌ها در ویرانه‌ها و خرابه‌ها مانند جغد منزل نمی‌کردند، آن‌ها سیادت و استقلال تام داشتند، آن‌ها خِرَد و شمشیر را که دو عامل مهم حیات فردی و اجتماع هر ملت است توأمأ دارا بودند. پس ما، ما مردم نادان و فاسد، ما جماعت جبون و زبون، ما ملت بداخلاق و دروغ‌گو، ما هیئت دورو و منافق، بالاخره ما خال سیاه و تاریک - هرگز بسیریت را نمی‌رسد دعوی همسری با آن ارواح پاک و بی‌آلایش کرده و خود را به آن‌ها نسبت بدهیم.

مرا در قلب خود عهدی و نذرانی است که تا اعاده دوره خوشبختی ایران نشود، عید نگیرم. من انتظار انجام سه آرزوی خود را دارم. هر روز که این سه مرام خود [را] اجرا شده مشاهده کردم، آن روز را روز طلوع سعادت و بزرگترین عید می‌شناسم:

۱. تعمیم معارف و نجات ملت ایران از جهل و غموم.
۲. اصلاح اقتصاد و بسط تجارت و کشیده شدن همه اهل ایران.
۳. تقسیم اراضی بین بزرگان و خلاصی رعایا از مضالم کم‌سکن غارتگران به توسط اجرای قوانین عادلانه.

تو خواننده محترم هم انصاف خواهی داد که آمال فوق، چندان بزرگ و غیر عملی نبوده و با یک قدم مساعدتِ مصادرِ امور و یک توجه نمایندگان صالح ملت انجام می‌شود، ولی در آخر چون رسم و عادت جمهور امروز، توجه بر این عید ملی است، ما هم به سهم خود علاقه‌مندان را تهریک گفته و بقا و سعادت عموم هموطنان خود را از خدا خواهانیم.^۱

حساسیت شدید، داشتن سری پرشور، جرأت در گفتن و نوشتن حقایق، مبارزه با اوهام

و خرافات، اجنبی‌ستیزی و طرفداری از حقوق رنجبران، از مشخصات بارز واعظ قزوینی بود. اگر از میان روحانیون آن دوران بخواهیم عدیلی برای وی ذکر کنیم، آن شخص کسی به جز شیخ محمد خیابانی نخواهد بود.

متأسفانه با وجود این که واعظ قزوینی در تاریخ معاصر و به خصوص جریانات سیاسی چپ نقش مهمی داشته، زندگی، اندیشه و شخصیت وی به طور جدی مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار نگرفته و گرد و غبار غفلت و فراموشی چهره او را در برگرفته است. برای این امر، دو دلیل می‌توان متصور شد:

دلیل اول این است که همواره نام واعظ - به دلیل فرضیه ترور اشتباهی واعظ به جای بهار - تحت تأثیر شهرت و شخصیت ملک‌الشعرای بهار قرار داشته و برخی از مورخین به پیروی از بهار، واعظ را تنها به عنوان بلاگردان و پیشمرگ او محسوب کرده و دیگر هیچ توجهی به تفکر و فعالیت‌های سیاسی وی نداشته و حتی علل توقیف و روزنامه نصیحت را نیز بررسی نکرده‌اند.

دلیل دیگر، همزمانی ترور واعظ با واقعه تغییر سلطنت است، زیرا هنوز خون واعظ بر روی سنگفرش‌های بهارستان خشک نشده بود که توپ انقراض قاجاریه شلیک و قتل او در هیاهوی ناشی از قضایای انتقالت سلطنت به فراموشی سپرده شد.

با توجه به این موضوع، نگارنده بر آن شدم در خصوص زندگی واعظ کتابی تألیف کنم که حق مطلب را ادا نماید. این امر مشروط بر این بود که به دوره کامل روزنامه نصیحت دست پیدا می‌کردم. زیرا پی بردن به افکار، عقاید و زندگی واعظ بدون مطالعه کامل و دقیق شماره‌های مختلف این روزنامه، به هیچ وجه امکان‌پذیر نبود.

به همین منظور، در سال ۱۳۸۰ خورشیدی به امید دستیابی به دوره کامل روزنامه نصیحت، به کتابخانه ملی و کتابخانه مجلس مراجعه کردم اما متأسفانه نهادهای یاد شده، فقط یک یا چند شماره از این روزنامه را در اختیار داشتند.

با مشاهده این وضعیت، چنین اندیشیدم که بازماندگان واعظ، باید دوره کامل روزنامه نصیحت را در اختیار داشته باشند. با تلاش فراوان، شماره تلفن شادروان اسماعیل کیوانی (۱۳۰۶ - ۱۳۹۱ خورشیدی) برادرزاده واعظ را که مدت‌های مدیدی بود در تهران سکونت داشت، به دست آوردم و امیدوار بودم وی به خاطر داشتن نسبت نزدیک با واعظ، تمام شماره‌های این روزنامه را داشته باشد. مرحوم کیوانی که شخصی

فرهیخته و اهل فضل بود، در سال ۱۳۷۴ در شماره‌های ۵۳۴ و ۵۳۷ هفته نامه ولایت قزوین، مقالاتی درباره به واعظ به چاپ رسانده بود. اما متأسفانه آن مرحوم نه تنها روزنامه نصیحت را در اختیار نداشت، بلکه حتی شماره‌ای از آن را نیز مشاهده نکرده بود. در حالی که از یافتن روزنامه نصیحت کاملاً ناامید شده بودم، خداوند نگارنده را به مقصود رساند و موفق شدم دوره کامل این روزنامه را بدون حتی یک شماره افتادگی نزد آقای اسدالله فرخی فرزند مرحوم عبدالحسین فرخی^۱ پیدا کنم. در مدت کوتاهی که این مجموعه ارزشمند نزد من به امانت بود، با دقت آن را مطالعه کرده و یادداشت برمی‌داشتم. پس از بررسی کامل شماره‌های مختلف روزنامه نصیحت، به مطالب نو و مهمی درباره زندگی واعظ دست یافتم و همین امر سبب گردید به نظریه ترور اشتباهی وی به جای ملک شعر به بهار به طور جدی شک کنم. بنابراین بسیار به جاست که گفته شود اگر به در کتاب این روزنامه دسترسی پیدا نمی‌کردم، هرگز نمی‌توانستم به تألیف این کتاب توفیق یابم.

کتاب حاضر در سه فصل تنظیم شده است:

فصل اول به نام «زندگی و ترور واعظ»، شامل قسمت‌های زیر است:

زندگی واعظ در یک نگاه.

سال‌شمار زندگی واعظ.

زندگی نامه واعظ.

معمای قتل واعظ.

در این فصل، کوشیده‌ام اطلاعات گسترده و جدیدی از زندگی واعظ ارائه دهم که تا پیش از این، در کتاب دیگری نیامده بود. در بخش «معمای قتل واعظ» روایت‌های گوناگون مربوط به ترور واعظ را نقل کرده و با توجه به شواهد و قرائن موجود، چنین نتیجه گرفته‌ام که قتل واعظ نه به خاطر شباهت با ملک‌الشعرا بهار، بلکه به دلیل

۱. عبدالحسین فرخی از دوستان نزدیک واعظ و از اعضای انجمن پرورش بود. او در جوانی مسلک سوسیالیزم داشت، اما در سال‌های میانی و پایانی عمر به عرفان و تصوف گرایش پیدا کرد و از ارادتمندان سید حسین لامع قزوینی و مجرب‌علی‌شاه مراغه‌ای شد. عبدالحسین فرخی در سال‌های ۱۳۳۰ و ۱۳۳۱ خورشیدی، روزنامه‌های «دخو» و «کیوان» را در قزوین منتشر می‌کرد. وی در سال ۱۳۳۷ خورشیدی درگذشت.

ترویج عقاید اقتصادی کمونیزم و نوشتن مقاله «آثار فنا - علانم مرگ» توسط واعظ بوده است. با وجود این، هیچ اصرار و تأکیدی مبنی بر این که خوانندگان ارجمند حتماً این نتیجه‌گیری را بپذیرند ندارم و قضاوت نهایی در این خصوص را به عهده ایشان وامی‌گذارم.

لازم به ذکر است در طول بیست سال حکومت دیکتاتوری رضا خان، بسیاری از روزنامه‌نگاران، روشنفکران و شعرا زندانی، خانه‌نشین و یا کشته شدند که واعظ بعد از میرزاده عشقی، جزو اولین قربانیان سلطنت پهلوی محسوب می‌شود.

فصل دوم به نام «سیری در روزنامه نصیحت»، که حاصل کند و کاو نگارنده در شماره ای مختلف این روزنامه است، شامل قسمت‌های زیر می‌باشد:

مثلاً نصات نصیحت.

مندرجات نصیحت.

پاورقی‌ها در نصیحت.

نمونه‌هایی از وادار، اداری، اخبار شهری، اخبار معارف و اعلان‌های چاپ شده در نصیحت.

ثبت احوال در نصیحت.

انجمن‌ها و مجامع در نصیحت

فرمانداران و رؤسای ادارات در نصیحت.

سؤال و جواب انتقادی.

نصیحت و میرزاده عشقی.

نصیحت و قتل ماژور ایمری.

نصیحت و عارف قزوینی.

برخی از مطالب این فصل، مانند: «ثبت احوال در نصیحت»، «انجمن‌ها و مجامع در نصیحت» و «قرائت خانه و کتابخانه در نصیحت» تاکنون در هیچ یک از کتاب‌های قزوین‌شناسی به چاپ نرسیده و از نظر پژوهش‌های مربوط به قزوین اهمیت فراوانی دارد.

فصل سوم اختصاص به اشعار واعظ دارد که بر حسب تاریخ چاپ آن در روزنامه نصیحت، گردآوری شده است. اصولاً یکی از نکات برجسته زندگی واعظ که گمنام

مانده، جنبه شاعری اوست. واعظ از معدود شاعرانی است که از قالب شعر برای پیشبرد اهداف سوسیالیستی و دفاع از حقوق رنجبران استفاده کرده و از این لحاظ می‌توان او را از پیشگامان ادبیات کارگری محسوب نمود. در این فصل برای اولین بار، اشعار واعظ به صورت کامل جمع‌آوری و به دست چاپ سپرده شده و چنانچه به بقیه سروده‌های وی نیز دسترسی حاصل شود، در چاپ‌های بعدی آورده خواهد شد.

بر خود لازم می‌دانم ضمن طلب مغفرت برای شادروان اسماعیل کیوانی به خاطر دادن آگاهی‌های سودمند و در اختیار قرار دادن چند روزنامه مرتبط با واعظ، از جناب آقای اسدالله فاضلی به سبب در اختیار گذاشتن دوره کامل روزنامه نصیحت و جناب آقای دکتر عنا. الله رحمانی به خاطر ارسال شماره دوم سال دوم مجله عرفان تشکر نمایم. در خاتمه، نظر به این که چاپ دوم اثر حاضر به تشویق‌ها و مساعدت‌های مرحومین اصغر و اسماعیل نورزیا صورت گرفته است، به پاس قدردانی از این عمل فرهنگ‌دوستانه، کتاب را به روان آنان تقدیم می‌نمایم. همچنین مراتب تشکر خود را از سرکار خانم شیدا نوروزیان به خاطر حمایت و چاپ این اثر اعلام می‌دارم.

مهدی نورمحمدی

قزوین: ص ۱۷۹۳ - ۳۴۱۸۵

mehdi.nour@gmail.com